

ПАД СМЕДЕРЕВА 1459. ГОДИНЕ

Пре 559 година Османлије су заузеле Смедерево. Тај догађај означио је пад српске средњовековне државе. С турске стране био је то само један у низу успеха у другој половини 15. и првим деценијама 16. столећа

Реч је о времену кад су једно за другим падала последња упоришта хришћанског света на источном Средоземљу и у југоисточној Европи: Цариград 1453, Смедерево и српска средњовековна држава 1459, византијска Мореја (Пелопонез) 1460, Трапезунтско царство на југоисточним обалама Црног мора 1461, средњовековна босанска држава 1463, острво Еубеја 1470, Херцеговина 1482, славни Египат 1517, Београд 1521, острво Родос 1522, Будим 1541. године. На другој страни, био је то крај српске средњовековне државе која је постојала неколико столећа.

Илустровао Горан Горски

Нова престоница на Дунаву

Смедерево је било последња престоница српске средњовековне државе. Овај град помиње се први пут већ почетком 11. века, али онда извори о њему ћуте све до 1381. године кад је остало забележено да је кнез Лазар Хребељановић своју задужбину, манастир Раваницу, обдарио поклоном у Смедереву. С померањем тежишта српске државе према северу и поготово с преношењем престонице у Београд, за владе деспота Стефана Лазаревића (1402–1427), до које је дошло у првим годинама 15. века, Смедерево добија на значају. Међутим, истински успон овог града започиње изградњом велике тврђаве.

Будући да је остао без Београда, који је враћен Угарима, као и осталих већих градова, деспот Ђурађ Бранковић (1427–1456) био је приморан да подигне нову престоницу. Било је то време неспокоја јер је Србија за само две године (1427–1428) изгубила неке важне градове, међу њима и две престонице – Крушевац и Београд. Уз то, Ђурађ Бранковић који се између две силе, Угарске и Турске, налазио као између чекића и наковња, био је двоструки вазал и владар државе која је умногоме зависила од њихових односа.

Попут свог ујака и претходника на престолу Стефана Лазаревића, и деспот Ђурађ се у избору места за нову престоницу одлучио за саму границу с Угарском. Разлози су били једноставни: с те стране могао је брзо да добије помоћ, а у случају најгорег имао је где да се склони. У последњим десетлећима постојања српске средњовековне државе Смедерево је, уз Ново Брдо, постало њен најзначајнији град. Нова престоница била је животно везана за Дунав, реку на којој су Турци држали тврђаву Голубац, а Угари Београд. Тако је Смедерево, смештено између две снажне утврде, симболично раздвајало непомирљиве такмаце.

Претходно је султан Мурат II (1421–1451), по уговору с деспотом, 1428. године дозволио српском владару да при ушћу Језаве у Дунав подигне тврђаву

која је Угарима требало да затвори улаз у моравску долину. Као што је речено, Ђурђева рачуница била је другачија и он је у борби против турског надирања полагао наде у савез са Угарима. Занимљиво је да је план града израђен по угледу на цариградску тврђаву јер се и у овом случају радило о троуглу. Једна његова страна била је паралелна с Дунавом (550 м), друга с реком Језавом (400 м), док је трећа (502 м) била окренута ка југу. Припреме за градњу почеле су у јесен 1428, сама градња у пролеће 1429, а радови су завршени 1430. године. Најпре је у раздобљу од 1428. до 1430. године настао Мали град, где је био двор Ђурђа Бранковића, а затим и Велики град који је штитио градско насеље смештено уз двор. Смедерево је према Дунаву у прво време имало скромнија утврђења, али су онда куле додаване на постојећи бедем. Међу капијама које су обезбеђивале везу с реком једна се издвајала и ширином – 7,20 м с унутрашње стране – и наменом: данас постоји мишљење да је служила за извлачење бродова у брањени простор Великог града. На постојање бродоградилшта указују и каснији турски подаци као што су мајстори калафатџије, зграда за чување чамаца и тако даље.

Проклета Јерина

Градњом Смедерева руководио је Ђорђе Кантакузин, старији брат деспотове жене Ирине, која је у српском народу остала упамћена као „проклета Јерина”. Подизање нове престонице у тако кратком року довело је до великог напрезања државе и њених поданика, па су житељи Србије кривицу бацили на дошљакињу из Византије. Сва је прилика да је на тако великом градилишту коришћена радна снага из целе државе. Одмах треба нагласити да је Смедерево, које има површину од 10 хектара, највећа средњовековна српска тврђава. Изградња нове престонице била је исход снажне привреде и великог богатства владара. Истовремено, смедеревски град био је мерило техничког нивоа средине у којој је саграђен и одраз могућности оновремене српске државе.

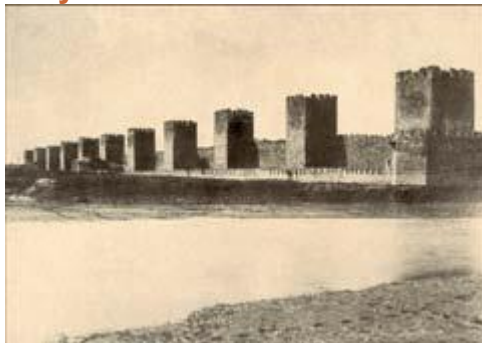
Због знатног напретка у ратној технологији и свеprisутној употреби артиљерије, морало се водити рачуна о томе да дебљина смедеревских зидина премаши до тада уобичајене димензије. Бедеми су широки од два до преко 4,5 метара, док су куле високе преко 20, широке више од 11, а дубоке више од 10 метара. У нову престоницу, која се веома брзо развијала, убрзо је смештено и седиште главних органа државне управе, а град је имао и ковницу новца. Уз владарев двор налазиле су се све службе средишње управе и деспотове канцеларије, како српска тако и латинска. Помиње се и *судија господина деспота*: једно време на том положају налазио се Ђорђе Големовић. Смедерево је постало не само политичко већ и културно средиште државе српских деспота. Ту су преписиване и превођене књиге, а настајала су и књижевна дела. Тако је непознати књижевник делимично преписао, а делимично саставио оригиналну Службу и Опис преноса моштију светог Луке. Уз то, утврђено је да је Стефан Ратковић такође делимично преписао, а делимично саставио „Трећи опис преноса” моштију у Смедерево.

У новоподигнутом граду дошло је и до привредног полета, па су га дубровачки трговци све више посећивали и у њему се задржавали због својих послова, нарочито после 1439. године. Њихов број бележио је у Смедереву непрекидни раст и у четрдесетим годинама 15. столећа премашио је друге градове Србије – Приштину, Ново Брдо, Рудник и Трепчу. Поједини Дубровчани

ступали су у службу Ђурђа Бранковића и чак су заузимали веома високе положаје на српском двору. Тако је, на пример, Паскоје Соркочевић управљао свим деспотовим финансијским пословима. Он је у Србији боравио дуги низ година, имао је поседе у њој, а, што је нарочито занимљиво, његов породични грб, вероватно по деспотовој жељи, био је постављен на смедеревском граду. Према неким сачуваним сведочанствима тај грб могао је да се види још почетком 17. века. Ипак, већина Дубровчана у Србији се пре свега бавила уносном трговином, која је најчешће обухватала више градова, а често се ширила и на суседну Угарску. У смедеревском насељу, које се временом распрострло и ван градских зидина, посао и будућност тражили су досељеници из свих крајева српске државе. Као и у случају Београда, и овде се образовало подграђе које су настањивали дошљаци не само из околних села, него и из удаљенијих крајева. На ове миграције српског живља неретко је утицала и ратна опасност. У Смедереву је било и занатлија странаца, а међу њима и оних из градова с обале Јадранског мора.

Успон новог града, као места у коме обитава владар и налази се двор, био је праћен и стицањем високог ранга у цркви. Смедерево је после 1434. године постало средиште митрополије, а катедрална црква Свете Богородице изграђена је на простору Великог града. У турско време она је преобраћена у џамију, а затим порушена. Смедеревски митрополит Атанасије био је значајна личност на двору деспота Ђурђа Бранковића. Нешто касније, 1453. године, српском владару пошло је за руком да уз сагласност султана Мехмеда ИИ Освајача (1451–1481) откупи мошти светог апостола и јеванђелисте Луке. Ова драгоцену реликвију на свечан и достојанствен начин ношена је кроз Србију, а онда је положена у припремљену гробницу, десно од светих двери у митрополитској цркви.

Искушења

Фотографија Смедеревског града из 1880. године, пре постављања железничке станице и рушења у два светска рата.

Врло брзо се показало да тврди смедеревски град није могао да испуни надања својих градитеља и заустави турске освајаче. Османлијски одреди први пут су заузели Смедерево 1439. године, дакле непуну деценију после његове изградње. Уследило је то после тромесечне јуначне и упорне одбране којом су руководили Ђурђев најстарији син Гргур Бранковић и шурак Тома Кантакузин. Смедерево није одолело непрестаном турском бомбардовању, а појава глади и исцрпљеност бранилаца довели су до предаје султану Мурату II у августу 1439. године. Турци су у сва важнија утврђења одмах сместили своје посаде, а за смедеревског санџак-бега

наименован је Исак-бег из Скопља. Изузетак је било једино Ново Брдо које се Османлијама одупирало до 1441. године. Пад Смедерева значио је и „први“ пад државе српских деспота. Међутим, то још није био крај и град је неколико година касније дочекао слободу.

Деспот Ђурађ Бранковић успео је после такозване „Дуге војне“ 1444. године да поврати своју земљу и престоницу. Он је најпре у Једрену, током априла

1444. године, с Муратом ИИ на десет година утанио мир по коме је српском владару, уз обнову вазалских обавеза, враћена земља коју су Турци претходно освојили. Султан је потписао споразум, а нешто касније, у јулу 1444. године, у Сегедину је то учинио и угарски краљ Владислав I Јагелонац (1440–1444). Обе стране потврдиле су заклетвом његову ваљаност. Одмах по склапању Сегединског мира, деспот Ђурађ вратио се у Србију и већ у августу 1444. године преузео је Смедерево, а затим и Голубац, Браничево, Ново Брдо, Копријан код Ниша, Островицу на Руднику, Козник код Александровца и остале тврђаве. Следећих петнаест година Смедерево се прилично снажно развијало. Међутим, опасност од Османлија није престала већ се и даље лагано ширила на све стране.

Пад Цариграда 1453. године, који је попут пуцња у цик зоре одјекнуо тадашњом Европом, само је повећао црне слутње. Отуда није чудно што се стари деспот Ђурађ Бранковић на вест о турском освајању Константинопоља затворио у своје одаје и, горко оплакујући трагичну пропаст Византије, три дана тамо никога није пуштао. Нажалост, у својим страховањима није се преварио јер је већ после освајања Цариграда султан Мехмед II Освајач од српског владара самоуверено затражио предају Смедерева. Штавише, наредне, 1454, године он је безуспешно опседао град. Снажна артиљеријска ватра омогућила је нападачима да заузму спољни зид смедеревског утврђења, али не и да освоје град, па је султан нерадо подигао опсаду и вратио се у своје земље. Следећа опсада Смедерева уследила је 1456. године, у време османлијског похода Мехмеда ИИ на Београд. Том приликом Турци су спалили подграђе, али је напад уз велике губитке ипак одбијен. Био је то један од ретких неуспеха у тридесетогодишњој владавини Султана Мехмеда II Освајача.

Последњи месеци

Стари деспот Ђурађ Бранковић преминуо је у децембру 1456. године, а његовом смрћу, како је то у научној литератури запажено, „нестало је најзначајније политичке личности тога доба међу Србима и балканским хришћанима”. Наследио га је син Лазар Бранковић (1456–1458) који је владао само нешто више од годину дана. Убрзо је дошло до раздора у владарској кући Бранковића. После смрти Ирине (Јерине) Кантакузин, удовице деспота Ђурђа, у мају 1457. године, Србију су напустили њен најстарији син, слепи Гргур Бранковић, кћи Мара, бивша султанија, и Иринин брат Тома Кантакузин. Мехмед II Освајач благонаклоно је прихватио угледне избеглице. У Србији су остали деспот Лазар и његов слепи брат Стефан Бранковић, ослоњени на савез с Угарском. У предвечерје велике турске офанзиве међусобна трвења у дому Бранковића само су повећавала неспокој.

После смрти деспота Лазара Бранковића, у јануару 1458. године, у Смедереву су се сукобиле проугарска и протурска струја које никако нису могле да се сложе око будућности земље. Истовремено, обе суседне државе, и Османско царство и Угарска, намеравале су да се докопају српске престонице. На другој страни, босански краљ Стефан Томаш (1443–1461) одмах је запосео Сребреницу и једанаест околних тврђава. Јелена Палеологина, удовица Лазара Бранковића, штитећи интересе својих малолетних кћери, као и њен девер, слепи Стефан Бранковић, тражила је подршку у Угарској. Важну улогу имао је и веома утицајни велики војвода Михаило Анђеловић који је разрешење тешког

стања видео у саставу Турске. Управо пример двојице браће Анђеловића – Михаила и Махмуда – потомака угледне византијске породице из Тесалије, а по мајци српског порекла, симболично говори о жалосним приликама међу хришћанима на Балканском полуострву оног времена. Михаило Анђеловић текао је успешну каријеру на српском двору, а његов брат Махмуд Анђеловић, још у детињем узрасту одведен и потурчен, доспео је на највише положаје у Османском царству – био је беглербег Румелије и велики везир.

У међувремену су се у Смедереву настављале размирице између протурске и проугарске струје. У марту 1458. године превладали су људи Михаила Анђеловића што је довело до тога да одред Турака уђе у српску престоницу. Међутим, то није прошло без сукоба с мештанима који су били озлојеђени због истицања турске заставе на градским бедемима. Турски војници су побијени, а Михаило Анђеловић бачен у тамницу. За деспота је признат слепи Стефан Бранковић (1458–1459). Ни Османлије нису оклевалe: Стефану су супротставили слепог брата Гргура и у априлу 1458. године довели га у Крушевац. Подсетимо се да је браћу Стефана и Гргура, синове Ђурђа Бранковића, ослепео султан Мурат II још 1441. године. Будући да преговори султана и угарског краља о неким разменама територија нису донели резултата, Мехмед ИИ прешао је у напад.

Турска војска је продрла у преостале српске земље с пролећа 1458. године и том приликом освојила манастир Ресаву, град Вишесав на Дунаву (код Пореча), Жрнов (Авалу), затим Белу Стену код Ваљева, касније и Голубац. У Угарској су с крајњом забринутошћу гледали на вишемесечно ратовање Османлија у Србији, а као одговор уследило је само појачано обезбеђивање границе дуж Дунава. Смедерево се одржало више од пола године након што је Махмуд-паша Анђеловић у лето 1458. године освојио читаво преостало подручје српске државе. Ни очајнички покушај да се стање смири довођењем босанског краљевића Стефана Томашевића, сина босанског краља Стефана Томаша и потоњег последњег владара босанске средњовековне државе (1461–1463), није уродио плодом. Босански краљ преговарао је 1458. године са смедеревским двором о браку свог сина Стефана с кћерком деспота Лазара Бранковића. Рачунало се да би на тај начин ојачао фронт пред Османлијама. Нови угарски краљ Матија Корвин (1458–1490) подржао је ове планове. Крајем марта 1458. године власт у Смедереву преузео је Стефан Томашевић, док је слепи Стефан Бранковић убрзо протеран из земље.

Овакав развој догађаја у Смедереву никако није одговарао интересима Мехмеда II Освајача, па је одлучио да војним походом реши српско питање. Преко Софије и Поморавља стигао је до српске престонице и, пошто је после краћих преговора утаначено да Стефан Томашевић с породицом може да се повуче из опседнутог града, Турци су ушли у Смедерево у среду 20. јуна 1459. године. Како каже једна грчка тужбалица поводом пада Цариграда у руке Османлија – „Био је то дан који никако није требало да сване!” Српска средњовековна држава престала је да постоји и наступила су дуга столећа турске превласти. Тврди град на Дунаву од 1459. до турског освајања Београда, 1521. године, био је средиште Смедеревског санџака.

Мало више података о дешавањима тог времена на :

https://sr.wikipedia.org/wiki/Jelena_Brankovi%C4%87

Јеленин муж Стјепан Томашевић је успио наговорити Османлије да он и његова породица напусте град. Јелена је са сљедећим особама изашла из Смедерева :

Стјепан Томашевић
Јелена Палеолог
Радивој Остојић
Твртко Радивојевић Котроманић
Ђурађ Радивојевић Котроманић
Матија Радивојевић
Маргарита од Велике ?
Јерина Бранковић
Милица Бранковић

Све ове наведене особе су преко области Шумадије и Мачве стигли на границу Босне, затим су прешли Дрину и средином јула су стигли у Бобовац, где је босански краљ Стјепан Томаш примио свог сина и своју невјесту и остале . Јеленина мајка и сестре су на путу скренуле за Угарску , тако да никад нису стигле у Бобовац. Јелена је ту остала с својим мужем Стјепаном све до смрти њеног свекра Томаша.